

Henning Olsen (1998). **Tallenes talende tavshed**. København: Akademisk Forlag, 224 sider.

&
Floyd J. Fowler (1995). **Improving survey questions, - design and evaluation**. Sage, Californien.

Anmeldt af *Erik Maaløe*, lektor ved Handelshøjskolen i Aarhus.

Det er glædeligt at hilse en bog velkommen om survey som datagenereringskilde af *Henning Olsen* fra SFI, Socialforskningsinstituttet i København. Ikke mindst fordi det er SFI's og dermed dansk praksis, som tages op, dels fordi hovedsigtet i Olsens undersøgelse er kvalitativt.

Et er, at respondenter – som praksis har udviklet sig - sjældent får lov til at udtrykke sig med deres egne ord, værre er - som Olsen bemærker i sin nye bog - at "mange survey forskere synes af den opfattelse, at sprogbrug er som det menneskelige åndedræt: At mestre statistiske metoder fordrer tilegnelse af viden herom, men at mestre sproget er åbenbart alle forskere beskåret". Den hyppigste kilde til fejl i survey ligger derfor sjældent i udvælgelse af respondenter, men primært i hvordan spørgsmålene udformes.

Olsens bog består af fire dele:

1. typologisering af spørgsmålene fra en række danske, autoriserede survey
2. efterprøvning af hvordan og i hvilken grad respondenterne forstår spørgsmålene. Det sker ved at sidde ved siden af respondenterne - samtidig med, at de krydser spørgsmål fra tidligere udsendte skemaer af – bliver bedt om at udtrykke de overvejelser, de gør sig undervejs, dvs. i fri "tænke-højt" form.
3. revision af spørgsmål i overensstemmelse med de indhøstede erfaringer, genudsendelse af survey med de ændrede spørgsmål med påfølgende sammenligninger og analyse. Dvs. svar på i hvilken grad og retning moderat sproglige ændringer kan fremkalde svarforskelle.
4. Endelig præsenterer Henning Olsen en række nye metodestrategier for udformning af spørgeskemaer

Olsens optælling viser bl.a., at en femtedel af spørgsmålene i autoriserede danske survey er upræcise. Fx er danskere blevet bedt om at tilkendegive: "Vil De sige, at De er meget interesseret i politik, noget, kun lidt eller slet ikke interesseret i politik"? Hvordan skal man dog overhovedet kunne svare troværdigt på det. "Interesse" hvad vil det sige? Et det nok at se TV-avis en gang i mellem, eller skal der mere til, fx ind imellem veksle et par ord med vennerne om "Poul Nyrup" eller skal man ligefrem følge med i "kommunale forhold" og snakke med fx sine naboer? Eller indebærer interesse endnu mere.

Og "politik", hvad er det? Alt er jo politik, siger nogen, også hvordan ens børn søger at opdrage en! Fortolkningsmulighederne er legio, når der som her er "en ikke-udtrykt, ubestemt relation mellem tekstelementer", som her "interesse" og "politik". Det eneste den, der

tager spørgsmålet alvorligt, kan svare, er derfor: "Ved ikke". Vi ved jo ikke rigtig, hvad der vitterlig bliver spurgt om!

Tilsvarende er det umuligt at svare på "Hvor stor indflydelse har De på Deres arbejde, meget, noget, kun lidt eller slet ikke"? Det fremgår jo end ikke, om der er tale om "eget arbejde" eller "ens arbejdsplads", endsige er det muligt at skelne mellem, hvad der kan være tale om at have indflydelse på. De fleste håndværkere har stor indflydelse på tilrettelæggelsen af deres eget arbejde, inkl. indkøb af hjælpeværktøjer. Men murere og smede vil kun undtagelsesvis blive spurgt til råds om, endsige få lov til at bestemme over udvikling af nye produkter.

Bliver man derfor spurgt om, "Hvilken indflydelse har De på Deres arbejde"? så er det mest præcise, man kan gøre, slet ikke at svare. Hvordan survey-tilrettelæggeren så på sin side vil tyde, at han ingen svar fik, er en anden sag. Han vil næppe have fantasi til at forestille sig, at den adspurgte hermed tilkendegiver, at spørgsmålet er så oversimplificeret, at det ikke kan besvares! Noget tilsvarende gælder ofte forekommende spørgsmål af typen: "Føler De Dem frisk nok til at gennemføre det, som De har lyst til at gøre"?

Eksempler, der viser, at survey-magere – lige som os andre - af og til ikke selv ved eller i hvert fald ikke forstår, hvad de spørger om. Respondenten må i bedste fald så gætte, hvad der menes. Det giver højst tilfældige svar. I værste fald prøver respondenterne at regne ud, hvad meningen er – og så kan der opstå systematiske fejl.

Som Henning Olsen siger: "Spørgsmålsformulering er muligvis den skrøbeligste del af en survey-undersøgelse". Der skal spørges præcist og forståeligt. Det er trivielt, men som han påviser aldeles ikke nemt at realisere.

Nogle ord har "store semantiske felter", dvs. ord der er så upræcise i betydning, "at de kan betyde en masse" fx "ansvarsfølelse", "politik", "selvstændighed" i modsætning til mere præcise som "opvaskemaskine", "folketingsvalg", "tandlæge". Det er indlysende, at anvendelse af ord med stor semantisk bredde ikke kan andet end medføre måleproblemer. Det gælder fx anvendelse af ord som "interessert", "normal", "bestemme", "påvirke". Alle ord som er uden direkte konkret reference, dvs. man kan ikke direkte pege på dem på samme måde som på et køleskab, et hus eller sin ægtefælle.

Holdningsspørgsmål til fx politik må derfor være mangetydige i modsætning til fx at spørge om folks højde, alder, boligforhold, etc. Men Olsen viser, at end ikke dette er - ved nærmere eftersyn - uden problemer:

I den ene levevilkårsundersøgelse efter den anden har SFI fx spurgt sine respondenter om:

"Hvor mange værelser har Deres bolig i alt (bortset fra køkken, bad, toilet, entre, kælder og loftsrum)"?

Ja, har man en tre-et-halvt værelses lejlighed, så er svaret 3! En bungalow med halvhøj kælder, hvor så at sige alle værelser under jorden er indrettet til opholdsrum, ja der udelukkes disse. Ja, man udelukker endog helt legale "kælder-lejligheder" fra overhovedet at kunne være bolig. Så må man svare 0. Survey-mageren vil så enten betragte mig som idiot, eller tro jeg har skrevet galt, og at der skulle stå 10.

Men virkeligheden overgår fantasien. Olsen besøgte - som nævnt - i undersøgelsens "tænke-højt" fase en række udvalgte respondenter. Siddende ved siden af manden i hans store villa i Varde, så han til sin overraskelse, at denne markerede "3" for antal af værelser. Det

kunne jo ikke passe! Jo, da, to børne- og et gæsteværelse! Henning havde jo ikke spurgt om, hvor mange stuer der var!

Så blev spørgsmålet lavet om til:

”Hvor mange rum (opholds og soverum) har deres bolig i alt, når De ser bort fra køkken, bad/toilet, entre, kælder og loftsrum”

Sammenligning mellem svarmønstre fra tidligere og den nye formulering viste godt nok ikke den store forskel for landet som helhed, men for Sønder- og Vestjylland var den signifikant. Værelser er ikke bare værelser, men kamre eller stuer!

Men selv om rum nu indbefatter både stuer, værelser og kamre, så kan man stadig ironisere over formuleringen. Jeg viste det reviderede spørgsmål til min kone og bad hende tælle rummene op i vores hus. Hun bemærkede forbeholdet om ”bortset fra” og talte derfor ikke spisestuen – husets næststørste rum – med, fordi vort køkken delvist er en del heraf.

Næst viste jeg det reviderede spørgsmål til en veninde, der bor i rækkehus, hvor man som den eneste på vejen har udvidet og overdækket terrassen, isoleret og indrettet den som ”vinterhave”. Altså åbenlyst et opholdsrum! Men ganske rigtig, den talte hun ikke med, netop fordi udvidelsen jo var atypisk for husene på vejen!

Et er, at vi – selv i et så lille land – oplever noget forskelligt ved selv ord, vi tror er simple. Et andet, at vi ind i mellem tænker og prøver at give retvisende svar. Bed fx folk om at angive ”hvad drak De af alkohol sidste uge, angiv antallet af genstande”, og der opstår mindst to problemer:

Først er det spørgsmålet, om sidste uge er perioden fra forrige til sidste søndag eller de sidste syv dage. Ja, det må respondenterne åbenbart selv finde ud af.

Værre er, at vi på den slags spørgsmål - netop for at give et retvisende svar – netop ikke altid vil markere, hvor meget vi drak sidste uge, men hvad vi plejer at drikke ugen igennem. Man kan jo have været til gilde, og det er man jo ikke vanligtvis. Og med hensyn til hvad vi plejer at drikke, er der jo ingen grund til at bringe sig selv i et for grelt lys - og da slet ikke, hvis spørgeskemaet i øvrigt drejer sig om ”folkesundhed”. Mange vil derfor nok hellere underdrive fremfor at overdrive antallet, hvis vi da overhovedet vil være ved, hvad vi faktisk plejer at drikke. Andre, fx unge, vil måske ligefrem overdrive antallet, dels for skæg, dels for at deres aktuelle forbrug – sammenlignet med andre - siden ikke vil se så slemt ud! Det gælder også andre forhold. Survey viser i hvert fald en morsom uoverensstemmelse mellem, hvor mange sidespring hhv. gifte mænd og kvinder angiver at have hengivet sig til!

At stille spørgsmål til mennesker, hvis forudsætninger man ikke kender, kræver, at man må indskrænke sig til at stille spørgsmål, der er enkle og lette at svare på. Olsens gennemgang af halvtreds videnskabelige survey viser, at dette kun er tilfældet for omkring halvdelen af spørgsmålene. Værst er det naturligvis for holdningsspørgsmål, hvor ændrede formuleringer gav ændrede svar i tre fjerdedele af tilfældene, heraf halvdelen markante

Holdningsspørgsmål kræver gang på gang, at man tilkendegiver sin indstilling til noget, man aldrig tidligere har overvejet. Så svarer man efter bekvemmelighed. Således bad Olsen respondenterne om at tilkendegive deres holdning til, ”Landsforeningen af Arbejdsløse i Danmark”. ”Halvdelen af befolkningen” har en holdning til LAD - skønt foreningen ikke eksisterer. Men hvor sigende! En fjerdedel af os i øvrigt ikke bryder os om den!

Sammenfattende konkluderede Olsen, at danske, samfundsvidenskabelige survey-undersøgelser er mangelfuldt formulerede.

Vi har – for virkeligt at understrege, hvor vanskeligt det er - ovenfor givet eksempler på, hvor svært det er at være præcis i selv de mest simple forhold. Målinger vedrørende hypotetiske spørgsmål er endnu mere usikre, så vidt de færreste af os kender baggrunden for vore handlinger og holdninger, endsige derfor kan forudsige, hvad vi vil gøre i situationer, vi ikke kender. Så man svarer på grundlag af ”kognitiv magelighed”.

Derfor er det også nemt for Olsen at dokumentere, hvor meget alene rækkefølgen af spørgsmål betyder. Svar på holdning til skattetryk fx afhænger af, hvorvidt de forudgående spørgsmål fx har drejet sig om sundhedsvæsenet eller ej.

Til slut vil jeg minde om, at samtlige de survey, Olsen har arbejdet med, selvfølgelig var afprøvet på et testpanel, dvs. pretestet inden deres udsendelse. Man kan derfor undre sig over Olsens fund. Vore procedurer for pretest er åbenbart for lemfældige. Og det gælder ikke alene os, som Fowler påviser i sin lille bog, der – ud over hvad den ellers kan roses for – må roses for sin vægt på og instruktive vejledning i testfasen inden den endelige udsendelse.

Begge bøger anbefales på det varmeste, ikke mindst på grund af deres umiddelbare tilgængelighed.